

РОЗВИТОК ІНІЦІАТИВНОСТІ ЯК НАСКРІЗНОГО ВМІННЯ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

THE DEVELOPMENT OF LEARNERS' INITIATIVE AS ONE OF THE CONTINUOUS SKILLS FOR SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Стаття присвячена одній з важливих та найменших розроблених проблем методики викладання іноземної мови у закладах загальної середньої освіти, а саме розвитку ініціативності учнів як наскрізного вміння навчання англійської мови в основній школі. Ця проблема є актуальною у зв'язку з сучасними освітніми модернізаційними процесами, що детермінують необхідність забезпечення якості освіти з іноземної мови через ефективне формування ключових компетентностей і наскрізних вмінь учнів.

У статті висвітлено необхідність формування ініціативності учнів саме основної школи, під час якої будуються основи оволодіння всіма видами навичок та вмінь, зазначених у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти та Державному Стандарті України з іноземної мови, на рівні B1. Доведено, що ініціативність не є вродженою особливістю людини, а достатньо важливе і складне вміння, яким учні повинні оволодіти до дев'ятого класу.

Уточнено сутність поняття «ініціативність» на основі ретельного аналізу праць зарубіжних та українських вчених.

Визначено чинники, які заважають успішному формуванню ініціативності учнів основної школи шляхом трьохрівневих тестів різної спрямованості – психологічної, лінгвістичної та методичної.

З'ясовано, що основними факторами, що викликають труднощі учнів під час формування ініціативності є психологічні та методичні. Результати проведеного дослідження дають змогу констатувати, що зазначені вище труднощі блокують розвиток внутрішньої мотивації учнів, яка лежить в основі ініціативності та є її рушійною силою. Розглянуто загальновідомі чинники, які впливають на розвиток внутрішньої мотивації учнів. Встановлено, що від вчителів англійської мови, їх форм, методів та засобів навчання, що використовуються ними на уроках, напряму залежить розвиток ініціативності учнів. З огляду на це, зроблено висновок про те, що у процесі розвитку ініціативності однаково зацікавлені та задіяні дві сторони цього процесу – учні та вчитель. Автори розкривають та описують доцільність використання цілеорієнтованого підходу (goal-in-mind approach) у формуванні ініціативності учнів на уроках англійської мови. Наголошено, що цей підхід дозволяє кожному учню виводити власні цілі і очікувані результати виходячи з загальної цілі уроку, запланованої вчителем.

Зазначається, що вміння учнів самостійно планувати з власної індивідуальної і послідовної для кожного з них цілей оволодіння іноземною мовою на окремо взятому уроці сприяє поступовому накопиченню недостатніх знань, навичок та вмінь, що призведе до зникнення психологічних труднощів, появи впевненості в собі та внутрішньої мотивації до вивчення іноземної мови.

У статті запропоновано технологія SMART для визначення цілей та очікуваних результатів у розвитку ініціативності учнів.

Акцентовано увагу на конкретизації цілей і очікуваних результатів як з боку вчителя, так і учнів стосовно кожної літери технології SMART. У роботі наведено можливий приклад планування цілей одного з уроків вчителем та учнями.

Доведено, що використання запропонованої технології стимулювало учнів до прояву власної ініціативи при вивченні окремих тем згідно з власними захопленнями, потребами та інтересами. Зроблено висновок, що початок занять з «учня», спільне планування цілей вчителем та учнями з розвитку ініціативних наскрізних вмінь, дає можливість визначити рівень володіння мовою учнів та їх наміри в подальшому її вивченні, що призводить до внутрішньої мотивації та ініціативності.

Ключові слова: наскрізні вміння, ініціативність, внутрішня мотивація, труднощі формування ініціативних вмінь, чинники оволодіння ініціативністю, smart-технології.

The article is devoted to one of the most important and less developed problems of foreign language methodology for Ukrainian secondary school, namely the development of learners' initiative as one of the continuous skills for school students. This problem has become topical in view of educational modernization processes, which determine the necessity of ensuring high quality in foreign language education through effectiveness of key competences and continuous skills formation.

The article substantiates the importance and necessity of initiative skills formation at the intermediate level as the basis of all habits and skills formation of B1 level.

It is proved experimentally that learners' initiative is not an inborn quality of a person, but an important complicated skill which every learner should acquire at the Intermediate level.

On the basis of thorough analysis of foreign and Ukrainian scientists' researches, the notion of initiative was elaborated.

The factors, which prevent Intermediate learners from successful initiative skills formation, have been determined by means of specially designed psychological, linguistic and methodological tests.

It was found out that the main factors, which cause difficulties in initiative skills formation, are psychological and methodological.

The results of the conducted research enable the authors to establish the fact that difficulties mentioned above block the development of learners' inner motivation which is the basis and the driving force of their initiative.

It has been revealed that of all generally known factors that influence the development of learners' inner motivation, the role of an English teacher, his/her methods and means of teaching in the English lessons is of great importance.

Taking all this into consideration, the authors came to the conclusion that the process of initiative skills formation is mutual and interesting for both teachers and learners.

The article emphasizes the expediency of using goal-in-mind approach in initiative skills forma-

УДК 373.5.016:811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/57.1.17>

Калінін В.О.,

канд. пед. наук,
професор кафедри методики
викладання навчальних предметів
Комунальної установи «Житомирський
обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти» Житомирської
обласної ради

Калініна Л.В.,

канд. пед. наук,
професор кафедри міжкультурної
комунікації та іншомовної освіти
Навчально-наукового інституту
іноземної філології Житомирського
державного університету
імені Івана Франка

tion. It is said in the article, that this very approach gives every learner a chance to set his/her personal individual goals and learning outcomes in accordance with their teacher's goal of a particular lesson.

Learners' abilities to plan their own individual feasible goals of learning English in every lesson gradually leads to the enlargement of the knowledge they have lacked before, upgrading prior habits and skills. Thus psychological difficulties disappear, instead confidence and trust in yourself, your own strength, come to light. The authors claim that these are the first signs of inner motivation, of learners' initiative.

SMART technology as one of the effective means of teaching learners to set their aims and learning outcomes is recommended in the article. Particular attention is paid to the necessity of setting goals by teachers and learners in accordance with the meaning of every letter in the word SMART, namely special, measurable, attainable, relevant and timely.

The article contains an example of possible lesson planning in view of setting goals and lesson outcomes.

It has been proved that the use of the recommended technology stimulated learners' initiative according to their personal needs and interests. The authors conclude that mutual planning of initiative skills development by the learners and a teacher allows to accentuate the attention on learners' strengths and weaknesses, to determine their real level of English proficiency and to study their intentions in learning English, which bring them to inner motivation.

Key words: continuous skills, initiative, difficulties of initiative skills formation, factors of successful initiative skills development, SMART technology.

Постановка проблеми у загальному вигляді:

Інтеграція України у світовий та європейський освітній простір ставить нові завдання перед сучасною шкільною освітою – виховання особистості, здатної ефективно жити і діяти у новому ХХІ столітті.

Інновації в освітній реформі у закладах загальної середньої освіти України знайшли відображення у багатьох законах України, зокрема «Про Освіту», «Про Загальну Середню Освіту», «Про Повну Загальну Середню Освіту» та інших актів законодавства, які наголошують на постійному підвищенні рівня якості освіти [1, 2, 5].

Законом України «Про Повну Загальну Середню Освіту» окреслені ключові компетентності, які формуються засобами всіх навчальних предметів та є метапредметними [1].

Крім того, стаття 12 Закону України «Про Освіту» акцентує увагу на необхідності оволодіння учнями наскрізними вміннями, які є основою для формування ключових компетентностей, тому що вони побудовані на новій філософії – утвердження людської гідності, визначення цінності дитини, розкриття її творчого потенціалу та талантів, стимулювання ініціативи та бажання співпрацювати з іншими для обговорення запропонованих комунікативних ситуацій та знаходження спільних рішень [2]. Це такі наскрізні вміння:

1. читання з розумінням;
2. висловлювання власної думки усно і письмово;
3. критичне та системне мислення;
4. логічне обґрунтування позиції;
5. творча діяльність, що передбачає креативне мислення;
6. ініціативність;
7. конструктивне керування емоціями;
8. оцінювання ризиків;
9. прийняття рішень;
10. розв'язування проблем;
11. співпраця та спілкування з іншими.

Незважаючи на те, що ключові компетентності інтегровано в кожен предмет, наскрізні вміння у процесі навчання іноземних мов набувають особливого значення, мають свою специфіку та потребують послідовного, поступового набуття учнями основної школи.

У новій модельній програмі «Іноземна мова 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти підкреслюється, що «розвиток наскрізних умінь не обмежується окремими завданнями або певними етапами уроку, натомість має наскрізний характер, тож очікується, що вчителі створюватимуть сприятливі умови, надаючи перевагу особистісно-орієнтованому навчанню та добираючи сучасні технології, методи, прийоми [4, с. 9]. Завдання це не просте тому що після закінчення базового предметного навчання (7-9 класи) учні повинні досягти рівня B1, дескриптори якого цілком узгоджені з Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти і потребують високого рівня оволодіння мовою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми:

Наш досвід роботи в школі показав, що багато з перерахованих вище наскрізних умінь знайомі вчителю і не викликають проблем щодо їх формування. 72% опитаних нами вчителів англійської мови відчують труднощі під час підбору технологій і організації формування ініціативних умінь учнів. Більше половини респондентів (58%) помилково вважають, що ініціативність є вродженою особливістю людини, пояснюючи цим пасивність своїх учнів під час виконання запропонованих завдань, в той час як більшість дослідників ініціативності поділяють думку, що це достатньо складне і важливе вміння, яким учнів основної школи повинні оволодіти разом з іншими вміннями. Не секрет, що саме в основній школі формуються основи володіння всіма компонентами комунікативної компетентності, критичним та системним мисленням, вмінням оцінювати ризики, керування емоціями та проявами ініціативності в самостійному прийнятті рішення, що в подальшому надає старшокласникам можливість самим керувати власним подальшим вивченням англійської мови у розрізі обраної ними професії. Саме тому питання розвитку ініціативності в основній школі є одним з пріоритетних питань методики, яке потребує розгляду та рішення. Таким чином, **метою** цієї статті є спроба показати можливості розвитку ініціативності учнів основної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій:

Аналіз робіт вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема С. Ніколаєвої, Н. Бориско, Dornye Z.,

Moskowitz G., Thornbury S., Gardner R., Garton S., Wedell M. та інших підтвердив наше припущення щодо важливості цього вміння та труднощях в оволодінні ним.

У своїх дослідженнях вчені-методисти пропонують конкретні шляхи стимулювання ініціативи тих, хто вивчає іноземні мови: створення спеціальної атмосфери на уроках іноземної мови [7, 12]; використання матеріалів, близьких до інтересів учнів або пов'язаних з отриманням важливих власних знань [8, 11]; надання учням можливості самим обирати аспекти для вивчення певної теми [7, 9]; визначати час для висловлювання [9, 10] та інше.

Проведений нами ретельний аналіз літератури з цього питання, вивчення державних документів, які регламентують освітню політику в Україні, знання вікових особливостей та рівня володіння англійською мовою учнів основної школи, а також власний досвід роботи з учнями цієї вікової групи, спонукають нас розглянути це питання більш детально, щоб виявити ключові фактори розвитку ініціативності учнів у вивченні іноземних мов в основній школі.

Виклад основного матеріалу

У Енциклопедії Сучасної України, **ініціатива** (франц. initiative, від лат. initium) визначається як «зачинання будь-якої діяльності соціально-психологічними засобами, до яких належать висловлювання нової думки, пропозиції; посвячування у власні задуми і наміри; здійснення вчинку, вартого наслідування, або такого, що змінює ставлення і поведінку інших» [3, с. 916].

Згідно з цією дефініцією, генезою ініціативи є внутрішній саморозвиток особистості.

У нашому випадку це здатність учнів до ініціативи, тобто самостійного прояву потреби в активності, що свідчить про появу в них особистісної якості – ініціативності, в основі якої лежить внутрішня мотивація.

З метою виявлення того, що заважає учням восьмого класу проявляти ініціативність під час вивчення іноземної мови, ми запропонували їм виконати тести множинного вибору трьох видів.

I. Тести психологічної спрямованості, які стосувались різних психологічних станів учнів (наприклад, відчуття тривожності, переживання, страху тощо).

II. Тести лінгвістичної спрямованості, які пов'язані з недостатністю мовних знань, активного лексичного мінімуму, власного досвіду іншомовного спілкування тощо.

III. Тести методичної спрямованості, наприклад, застарілий матеріал підручників з англійської мови, використання вчителем однотипних вправ, відсутність новітніх засобів навчання тощо.

Крім того учням була представлена можливість «відкритої» відповіді, яка можливо не була передбачена нами, але щоб учні могли додати те, що було важливо для них.

Аналіз відповідей показав, що більша частина учнів (56%) відчуває труднощі психологічного характеру і лише 15% лінгвістичного. Але 40% учнів висловили незадоволення тим, що вони не мають можливості проявляти свою ініціативу на уроках з різних причин.

Проведене дослідження вказує на відсутність внутрішньої мотивації учнів, яка лежить в основі ініціативності, з одного боку, та про неознаність вчителів з можливостями розвитку ініціативності на уроці, з іншого. Розглянемо обидва фактори більш детально.

На думку психологів, внутрішня мотивація є тією рушійною силою яка не лише стимулює учнів до вивчення іноземної мови, але також підтримує це прагнення протягом всього періоду її вивчення [7], демонструє зусилля, бажання, волю і ефект насолоди від отриманого результату [8].

Серед загальновідомих факторів що впливають на розвиток внутрішньої мотивації учнів, багато вчених виділяють 4 основних:

1. суспільство, в якому живе учень, його ставлення до вивчення іноземної мови;
2. оточення учнів (сім'я, друзі);
3. вчитель, що викладає іноземну мову;
4. методи навчання, які вселяють впевненість у вчителів і учнів.

Розглянемо їх у світлі теми нашої статті.

Українські освітні стратегії завжди були направлені на стимулювання учнів закладів загальної середньої освіти до вивчення першої іноземної мови з першого класу, другої іноземної мови з п'ятого класу. Оголошення 2016 року «Роком англійської мови», а 2017-2018 року «Роком німецької мови», залучення волонтерів Корпусу Миру США для викладання англійської мови в школах України, рекомендації підручників з англійської мови британських авторів поряд з українськими авторами, організація і проведення літніх мовних таборів для учнів різних вікових груп – усе це свідчить про те, що українське суспільство усіляко підтримує і стимулює учнів до вивчення іноземних мов.

Крім того, все оточення учнів закладів загальної середньої освіти – батьки, однолітки, друзі – добре володіють цифровою грамотністю, новими інформаційними технологіями, мають доступ до англомовних навчальних сайтів та розуміють, що знання іноземної мови це обов'язкова умова успішного професійного життя у новому медіаосвітньому та інформаційному просторі у XXI столітті, тому цей фактор також є стимулюючим до вивчення іноземних мов.

Таким чином, 3 і 4 фактори – вчитель іноземної мови і його/її методи роботи – є ключовими в процесі формування ініціативності учнів, які повинні відповідати всім викликам та вимогам XXI століття. За ініціативою МОН України та Британської Ради

в Україні була розроблена та експериментально доведена ефективність нової програми з методики викладання іноземної мови (освітній рівень бакалавр), яка озброює вчителя англійської мови нового покоління новітніми технологіями та методами навчання, яких очікують від нього/неї сучасні учнів, і які дозволяють обом відчувати результати навчання і оволодіння мови.

Оскільки, як було зазначено, процес розвитку ініціативності це взаємний процес для учня і вчителя, тому, на нашу думку, він повинен базуватися на так званому **цілеорієнтованому** підході (goal-in-mind approach), при якому учні виводять свої властиві їм індивідуальні цілі і очікувані результати, виходячи з загальних цілей уроку поставлених учителем.

Ми вважаємо що першочерговим завданням вчителя іноземної мови у розвитку ініціативності учнів є навчити їх самостійно ставити власні послідовні цілі та досягати їх, поступово накопичать необхідні знання та вміння, щоб зникнули психологічні труднощі в оволодінні іноземними мовами, тоді з'явиться внутрішня впевненість в собі та внутрішня мотивація до їх вивчення.

У нашому досвіді найбільшу ефективність в цьому процесі показала відома технологія SMART, де кожна буква конкретизує цілі та

очікувані результати. Наведемо приклад можливого планування цілей та отриманих результатів в таблиці 1.

Наш досвід роботи за цією технологією показав, що планування цілей і очікуваних результатів вчителем та учнями значно організовує і дисциплінує учнів, зміцнює довіру до вчителя та віру в самих себе, дозволяє стати критичними та креативними протягом всього курсу вивчення іноземної мови, а не тільки на одному конкретному уроці, а головне – побачити і зрозуміти, для чого він/вона це робить, як він/вона буде використовувати ці навички і вміння в подальшому своєму житті, тобто відкривати себе зараз для майбутньої професійної діяльності.

У власній усній мовленнєвій діяльності більшість учнів почали проявляти власну ініціативність не лише у обговоренні запропонованої вчителем проблеми, але також пропонувати інші аспекти для обговорення певної теми крім тих, що планував учитель, визначати власні покрокові завдання з теми, обирати формат представлення своїх ідей, можливу форму оцінювання, розширювати власні знання з іноземної мови згідно з власними захопленнями, потребами, інтересами тощо.

Висновки. Початок уроків з «учня», спільне планування цілей учителем та учнями у розвитку

Таблиця 1

Визначення можливих цілей і очікуваних результатів у розвитку ініціативності учнів з використанням технології SMART

	Учитель для всього класу		Учні індивідуально для себе	
	Ціль	Очікувані результати	Ціль	Очікувані результати
S Визначення конкретних цілей (specific)	Навчити учнів фокусувати увагу на власній цілі, яку вони хочуть досягнути на цьому уроці	До кінця уроку кожен учень повинен досягти власної поставленої цілі	Навчитися брати участь у загальній дискусії	До кінця уроку навчитися як можна починати дискусію
M Вимірюваність цілі (measurable)	Навчити учнів співставляти свої цілі у вивченні іноземної мови зі своїми можливостями	До кінця уроку учні повинні бачити, якого прогресу вони досягають на уроці	Навчитися починати дискусію різними лінгвістичними засобами	До кінця уроку я повинен / повинна вивчити 10 фраз, за допомогою яких я можу розпочинати дискусію
A Досяжність цілі (achievable)	Скоригувати ціль учнів, якщо вона завищена або навпаки	До кінця уроку учні повинні переконатися у правильності, корекції власної цілі	Досягти скоригованої вчителем цілі	До кінця уроку я повинен / повинна вивчити 6, а не 10 комунікативних одиниць
R Релевантність цілі (relevant)	Направляти зусилля учнів для досягнення цілі в руслі власних інтересів і потреб	До кінця уроку учні повинні відчувати «приріст» у власних міркуваннях до тем інтересів	Навчитися торкатися тем, що мене цікавлять під час загальної дискусії, направляти дискусію у напрямку, який мене цікавить	До кінця уроку я повинен / повинна брати участь у дискусії згідно з запропонованим мною напрямком у темі
T Обмеженість цілі у часі (timely)	Стимулювати учнів вчасно (своєчасно) досягати поставлених цілей, розраховувати час на її досягнення	До кінця уроку учні повинні переконатися, що поставлена ними ціль була досягнута	Навчитися досягати поставлених цілей на кожному уроці	Я повинен / повинна проявляти свої самостійні вміння дискутувати

ініціативності, дає можливість визначити і систематизувати, що учні знають і вміють і чого хочуть досягти, що, зрештою, призводить до розвитку внутрішньої мотивації й ініціативності.

Перспективи досліджень в розвитку ініціативності ми бачимо у розробці можливих технологій стимулювання оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, які допомагають у розвитку ключових компетентностей учнів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX. Дата оновлення: 01.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/463-20#Text> (дата звернення: 03.03.2023).
2. Про освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n1235> (дата звернення: 03.03.2023).
3. Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія. Т. 11. Зор-Как / Співголови редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. 712 с. URL: <https://esu.com.ua/article-12302> (дата звернення: 01.03.2023).
4. Модельна навчальна програма «Іноземна мова 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Редько В. Г., Шаленко О. П., Сотникова С. І., Коваленко О. Я., Коропецька І. Б., Якоб О. М., Самойлюкевич І. В., Добра О. М., Кіор Т. М.). URL: https://osvita.ua/doc/files/news/831/83117/Inoz_mov_5-9-kl_Redko_ta_in_14_07.pdf (дата звернення: 01.03.2023).
5. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
6. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge University Press, 2003. 260 p.
7. Dornyei, Z. (2005). The Psychology of the Language Learner Individual Differences in Second Language Acquisition. Mahwar, NJ Lawrence Erlbaum, 2005. 241 p.
8. Gardner, R. (2010). Motivation and Second Language Acquisition: The Socio-Educational Model. New York: Peter Lang Publishing, 2010. 168 p.
9. Garton Sue. Learner initiative in the language classroom. *ELT Journal* 56(1). 2002. P. 1-16.
10. Moskowitz G. Caring and Sharing in the Language Class. *A Sourcebook on Humanistic Techniques*. Rowley, MA: Newbury House, 1979. 242 p.
11. Wedell M. More than just 'technology': English language teaching initiatives as complex educational changes. *Dreams and realities: Developing countries and the English language*. British Council, 2011. P. 269-290.
12. Thornbury S. P is for Personalization An A-Z of ELT - Scott Thornbury's blog. 2012. URL: <https://scottthornbury.wordpress.com/2012/02/12/p-is-for-personalization/> (дата звернення: 28.02.2023).